

---

**Balogh Dávid<sup>1</sup>:**

## **Vizitáció és esperes a 18. században**

### **Abstract:**

“Visitation and dean in the 18th century”

*The subject of my research is the 18<sup>th</sup> century visitation and the post of Dean. The period under study was determined by the church policy of three rulers: III. Charles, Maria Theresa and II. Joseph. The structure of my study is as follows: First, it examines the ecclesiastical policy of the named rulers in a given period and their impact on church life. Second, it deals with the office and authority of the Dean, the person of the Dean as the person in charge of the spiritual and material affairs of the diocese. Finally, it discusses and scrutinises diocesan inspections and visits.*

*Keywords: 18<sup>th</sup> century, church history, religion, dean, visitation*

A tanulmányomban tárgyalt korszakot három uralkodónak az egyházpolitikája határozta meg: III. Károly, Mária Terézia és II. József vagy más néven a „kalapos király”.

### **III. Károly és a református egyház**

A szatmári békekötés után mind Magyarországon, mind Erdélyben a vallási ügy rendezését várták. Az erdélyiek minden reményüket *III. Károly* uralkodóba vetették, tőle várták a vallási ügy rendezését.

Uralkodásának kezdete nagy bizalmat ébresztett, mert nem csak biztosító nyilatkozatot adott ki az erdélyi vallásügy sértetlen megtartására, hanem intézkedett az országgyűlés összehívásáról, és elrendelte a négy bevett vallás egyenjogúságával kapcsolatos ügy rendezését is. De továbbra is a rekatolizáció terjesztése volt a jellemző. A szerzetesek elárasztották Erdélyt. A főbb hivatalok továbbra is a katolikusok kezében voltak.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Balogh Dávid: a Kolozsváris Protestáns Teológiai Intézet, református teológushallgatója.

<sup>2</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880.* 1904., 66-67. p.

III. Károly uralkodása alatt több olyan rendeletet adott ki, melyek a vallási ügyre vonatkoztak. Ezek között említhetjük az 1731 márciusában megjelent Carolina Resolutiot. Ez teljessé tette az állami főhatalom fennhatóságát a protestáns egyházak fölött. Korlátozta a vallásgyakorlást az artikuláris helyekre. A katolikus főesperesek jogát kiterjesztette a protestáns lelkészekre. A keresztelezés, házasságkötés tárgyában úgyszintén ezeké volt a döntő szó. A közhivatalokban csak decretalis eskü letételével foglalhattak el tisztséget a protestánsok. Ez gyakorlatilag kizárásukat jelentette. A rendelet kitér a szuperintendens választásra is. Ezt engedélyezi, de a szuperintendensek számára nézve királyi döntést ír elő. Ezt a második Resolutio négy-négy szuperintendens megválasztásában határozta meg a két protestáns egyházból.<sup>3</sup>

Az egyre inkább hatalomra törő katolikusokkal szemben a reformátusoknak fel kellett lépniük. Panaszaikkal a generálishoz, a guberniumhoz fordultak, de eredménytelenül. Végül a református státus nevében Bécshez intéztek folyamodványt. Ennek eredményeként vizsgálatot rendeltek el az erdélyi viszonyok tisztázására.

1740. október 20-án III. Károly meghalt, de uralkodása 29 esztenedeje alatt a felgyűlt és hozzá felterjesztett panaszok nem találtak megoldásra.<sup>4</sup>

### **Mária Terézia egyházpolitikája**

III. Károly halálát követően a reformátusok nagy reményekkel tekintettek a trónörökös, *Mária Terézia* uralkodása elé. Abban bíztak, hogy a női lélek érzékenyebben tekint majd a szenvedésre, az elnyomatásra, és orvosolja a panaszokat. Nem így történt, keserűen kellett csalódnuk, annak ellenére, hogy a trónra lépést követően Erdély küldöttség által mutatta be hódolatát az uralkodónak. A küldöttség, az Erdélyben élő három nemzet és négy vallás képviselőiből állott. Az uralkodó az unitáriusok képviselőjének maga elé bocsátását megtagadta, a református küldöttek pedig csak „maguk nevében”, nem

<sup>3</sup> Horváth K.: *Protestantizmus Magyarországon a felvilágosodás korában*. 2005., 90. p.

<sup>4</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 86-88. p.

egyházuk nevében, képviselőjében beszélhettek. A királynő átvette a küldöttek folyamodványát, de érdemben semmi megoldás nem született, sőt a viszonyok romlottak.<sup>5</sup> Mária Terézia uralkodását jellemzi leginkább a katolikus restauráció, amit a protestánsok ellenreformációnak neveztek.<sup>6</sup>

Mária Terézia valláspolitikáját az erőszakos rekatolizálás mellett a más felekezetek elleni türelmetlenség is jellemezte. A katolizálásra - elődjéhez hasonlóan - úgy tekintett, mint az Erdélyt a Habsburg birodalomhoz kötő eszközre. A királynő vallásos türelmetlensége leginkább a protestánsokkal szemben mutatkozott meg. Szigorúan állította, hogy a római katolikus vallás az igazi és, hogy a katolikus egyház tartja egységben a birodalmat. Ilyen értelemben a protestánsok gyengítik ezt az egységet, így kötelessége ellenük harcolni és a katolicizmust terjesztetni.<sup>7</sup>

1741-ben az erdélyi római katolikus egyház élére új püspök, Klobusitzky Ferencz került, aki elődjén is túltett a többi felekezet zaklatásában. Az új püspök célja saját vallása védelmezése és annak képviselése volt.<sup>8</sup>

Hiábavalóságnak minősült minden fellépés a határozott püspök ellen, a behozott törvényeket nem tudták módosítani. Papíron megvolt és létezett a vallási egyenjogúság, de a valóság nem ezt mutatta.<sup>9</sup>

Megtörtént a legrosszabb is, 1751 augusztus 13-án kiadták az Aposztázia- rendeletet, ami a hitszegőket büntetésben részesítette. Ha valakit hitszegőnek tartottak, az elvesztette becsületét és teljes vagyonát. A fejedelemség törvényei között ez volt az első, ami az áttérésekre vonatkozott.<sup>10</sup>

<sup>5</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 89-90. p.

<sup>6</sup> Kovács K. Á.: *A katolicizmus terjesztése az erdélyi protestánsok között az 1760-70-es években*. 2008., 8. p.

<sup>7</sup> Fazakas I.: *Vallás és neveléspolitikai Erdélyben a felvilágosult abszolutizmus korában*. 2003., 69. p.

<sup>8</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 91-92. p.

<sup>9</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 93-94. p.

<sup>10</sup> Fazakas I.: *Vallás és neveléspolitikai Erdélyben a felvilágosult abszolutizmus korában*. 2003., 73. p.

Az új helyzetben, sajnos, sokan megtántorodtak hitükben, és címért, rangért, kiváltságokért elhagyták ősi hitüket. De többen voltak azok, akik állhatatosak maradtak a hitben.<sup>11</sup> A református egyház a jezsuiták és katolikus püspökök erőszakos támadásaival szemben nyugodt lelkiismereten alapuló türelmet, tiszta önérzetet tanúsított.

A hosszas kitartásnak eredménye és jutalma volt, hogy bár Mária Terézia nehezen szakított vele, de megszűnt a jezsuita rend. Ezt követően nyugalmi időszak következett Erdélyben. A reformátusokat, ha csak egy időre is, de nem érte több sérelem, s így egyházunk is nyugodtan élt a jobb idők reményében.<sup>12</sup>

## II. József türelmi egyházpolitikája

Mária Terézia uralkodása után, 1780-ban fia, II. József került a trónra. Olyan uralkodó volt, aki bár megélte az üldözésekkel teli, szorongató időszakot, mégis uralkodását a türelem jellemezte. Továbbra is fenntartotta ugyan a katolikus egyház uralkodó jellegét, bár már társuralkodása alatt anyjával sok mindenben nem értett egyet a valláspolitikai tárgyában.<sup>13</sup> Nem tért vissza a régi vallásszabadsághoz, de jogaikat visszaszorította. Mindez nem csak Magyarországon, és Ausztriában, hanem Erdélyben is megmutatkozott.<sup>14</sup>

A sok határozat és rendelet, amiket hozott gyakran változásokhoz vezetett és a valláspolitikában is megmutatkozott. 1781-ben véget vetett a protestánsok száműzetésének, és a pápai hatalom privilégium jellegét a „Placetum regium” felújításával korlátozta. Ezen intézkedéseit követte a jozefinista valláspolitikai reformja, az 1781-es Türelmi rendelet.<sup>15</sup>

Ennek egyik jelentős intézkedése volt, hogy a nem katolikusok üldöztetésének véget vetett, akik a rendelet kihirdetéséig sok zaklatás-

<sup>11</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 115-116. p.

<sup>12</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 117-118. p.

<sup>13</sup> Nemes I.: *A vegyes házasságok jogi szabályozásának története az Erdélyi Nagyfejedelemségben 1841 előtt*. 2011., 23. p.

<sup>14</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 119-120. p.

<sup>15</sup> Fazakas I.: *Vallás és neveléspolitikai Erdélyben a felvilágosult abszolutizmus korában*. 2003., 83-85. p.



nak és megkülönböztetésnek voltak kitéve. Elűzhetek teljes protestáns közösségeket egy-egy birtokról, akár a karhatalom segítségével. Nagy beteg protestánsok betegágyához csak katolikus papot lehetett hívni. Hivatali tisztségeket csak azzal a feltétellel tölthettek be protestánsok, ha áttértek a katolikus hitre. Kötelezték őket a katolikus ünnepek megtartására. A házassági viszályokat katolikus püspök bírálta el. Ezeket a megkülönböztető igazságtalanságokat a Türelmi rendeletbe foglaltak eltörölték, ezért a rendelkezéseket mind Erdélyben, mind Magyarországon örömmel fogadták a protestánsok. A rendelkezések értelmében azok a protestáns közösségek, melyekben a családok száma elérte a 100-at imaházat építhettek. De ezek nem hasonlíthattak templomokra. Nem lehetett tornyuk, sem harangláb nem állhatott mellettük, és nem lehetett olyan főkapujuk, mely az utcára nyílt.<sup>16</sup>

Utolsó és egyben a református egyház számára nagy befolyással lévő rendelete a házasság kérdésében mutatkozott meg, melynek értelmében az egyház a házassági perekbe többé nem tudott beavatkozni.<sup>17</sup>

A tárgyalt korszak egyházi életének jelentős személye az esperes volt, aki a vizitáció gyakorlatának az őre és megvalósítója volt.

### Az esperes

Az egyházmegye összetartó tényezője az esperesi kormányzat volt az egyház történetében. A középkor hagyományaira épült, de együtt fejlődött az egyházzal, alkalmazkodott a reformáció egyházi rendjéhez. Tartalma és jogkörének változásai utalnak az erdélyi református egyház történetének korszakaira.<sup>18</sup> A 18. századi esperesi tisztségről kevés irodalom áll rendelkezésünkre, ezért a tanulmányom ezen része leginkább Illyés Géza Református Szemlében megjelent két írásán alapszik.

Az esperes több egyházközség testületét igazgató lelkész volt. Ezek az egyházközségek összefüggő területen feküdtek. Az esperes fel-

<sup>16</sup> Fejtő F.: *II. József*. 1997., 273-274. p.

<sup>17</sup> Pokoly J.: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880*. 1904., 145-146. p.

<sup>18</sup> Juhász I.: *A székelyföldi református egyházmegyék*. 1947., 62. p.

ügyelte az egyházközségek tisztviselőinek tevékenységét és magaviseletét, valamint az anyagi és vallási életét az illető egyházközségnek. A hatásköre alatt álló terület az egyházmegye volt.<sup>19</sup>

Felügyelte a lelki és anyagi ügyeket, az iskolákat, ellenőrizte a hívek, lelkipásztorok hit- és erkölcsi életét és szükség szerint mindennek ítélő bírása is volt. Hivatalába élete végéig választották, nem meghatározott időre, nagy gonddal vigyázva arra, hogy a tisztségbe méltó személy kerüljön. Hivatalából elmozdítani csak súlyos vétség elkövetése miatt lehetett. Az esperest az egyházmegye lelkészei választották szavazattöbbséggel a parciális synodus-on a képzett, többnyire külföldi egyetemeken is tanulmányt folytató lelkipásztorok közül. A választást mindig a püspök rendelte el, és az ő véleménye és akarata döntő súllyal bírt, amit az egyházmegye lelkészei elfogadtak.<sup>20</sup> A megválasztott esperes ünnepélyes esküt tett az egyházkerületi közgyűlés előtt, kötelezve ebben magát, hogy hivatalát hűen és törvénytörően tölti be.<sup>21</sup>

Az 1633. évi nagyenyedi zsinat szabályozta az esperesi jogokat és kötelességeket. Ennek értelmében az esperes számára kötelezővé tették, hogy a lelkipásztorok felkészültségét vizsgáztatással ellenőrizze, elbocsáthassa az egyházközségek éléről azokat, akiknek működése nem megfelelő, vagy éppen káros, és megtarthassa tisztségükben azokat, akiknek szolgálata szükséges, de a gyülekezet el akarja bocsájtani. Az ő beleegyezése nélkül pásztori szolgálatra alkalmazni senkit nem lehetett.<sup>22</sup> Ha valaki mégis megkerülte az esperesi döntést, azt az 1606. évi marosvásárhelyi canonok alapján szigorúan megbüntették. Ha egy gyülekezet elbocsájtotta lelkipásztorát, az esperes kötelezte azt a lelkész hátralékos fizetésének törlesztésére. Míg ez meg nem történt, nem engedélyezte az új lelkipásztor hivatalba lépését, beköltözését a gyülekezetbe. Mindez világosan mutatja, hogy a moz-

<sup>19</sup> Zoványi J.: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 1977., 182. p.

<sup>20</sup> Illyés G.: *A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és 18. században*. 1932., 179. p.

<sup>21</sup> Kolosvári S.: *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Egyház – Joga*. 1875., 322. p.

<sup>22</sup> Buzogány D. – Dáné V. – Kolumbán V. J. – Ösz S. E. – Sipos G.: *Erdélyi református zsinatok iratai I*. 2016, 72-73. p.

gást az egyházmegyén belül, azt, hogy ki jöhetett be, vagy ki távozhatott, az esperesi döntés szabályozta.

Az esperesi szolgálat kötelezően kiterjedt a lelkészek lelkipásztori funkcióinak ellenőrzésére, különös figyelemmel és hangsúllyal az igehirdetésre, a sákramentumok kiszolgáltatására és a református hit alapigazságainak megtartására. Mindezt ellenőrizte a vizitációk alkalmával, de váratlan és bejelentetlen alkalmak során is, mikor megjelent egy-egy templomi igehirdetésen, hogy ellenőrizze az ige, illetve kátémagyarázatot. Ezt különben zsinati határozat írta elő az esperes számára. Ellenőrizte a bűnbánati napok megtartását, az ünnepnapok megszentelését.<sup>23</sup>

Az esperes legfőbb kötelességei közé tartozott a gyülekezet vagyoni helyzetének ellenőrzése, felügyelete is. Figyelnie kellett arra, hogy az egyházközség jövedelmei befolyjanak. Számba vette, hogy a gyülekezeti tagok eleget tesznek-e kötelezettségeiknek, ami a lelkipásztor, vagy iskolatanító bérét illeti. Szigorúan intézkedett a hátralékok tekintetében, igénybe véve a polgári hatóság kényszerítő hatalmát esetenként. Ezekkel az intézkedésekkel sikerült az egyház külső rendjét fenntartani.

Ügyszintén az esperes hatáskörébe tartozott az egyházi épületek állapotának ellenőrzése. Ha romlást észlelt, utasítást adott a haladéktalan javításra. Az egyház ingóságait, vagy erdőből a fát, csak az esperes tudtával és jóváhagyásával lehetett eladni. Ha ezen a téren szabálytalanságot észlelt, pénzbüntetést alkalmazott.

Leltárba vette az egyházközségek ingó- és ingatlan javait. A leltárt évente aktualizálta, a változásokat bevezette. Feljegyezte az adományokat és adományozók nevét, akik klenódiumokat, terítőket, szőnyeget, pénzt vagy ingatlant adományoztak az egyházközségnek.<sup>24</sup>

Szigorúan ellenőrizte a lelkipásztorok, tanítók jövedelmének megállapodás szerinti betartását, kifizetését. Ha csökkentésre írá-

<sup>23</sup> Illyés G.: *A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és 18. században*. 1932., 180. p.

<sup>24</sup> Illyés G.: *A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és 18. században*. 1932., 181. p.

nyuló szándékot vagy elmaradást tapasztalt, büntetéssel élt, alkalmazva az egyházi és polgári hatóságok kényszerítő végzéseit.

A hit- és erkölcsi élet felügyelete is esperesi hatáskörbe tartozott. Ezt főleg a vizitációk alkalmával vette számba, ide sorolva a lelkészek és tanítók - de családtagjaiknak is - minden munkáját, magaviseletét, még öltözködését is. De nem kevésbé figyelt a gyülekezeti tagok életére is. Ezért a kihágásokat elkövetők: paráznák, templomkerülők, részegesek, botrányos életűek, szitkozódók, de a szolgálati kötelezettségeiket hanyagul végző egyházi szolgák is rettegtek a vizitáló esperestől, aki büntetésekkel sújtotta a vétkeket, és a karhatalom végre is hajtotta a kirótt büntetést. A lelkipásztor és iskolatanítóra szabott büntetést az esperes bejelentette a püspöknek.

Az egyházi gyűjtéseket is az esperes ellenőrizte. Az ő engedélye és aláírása nélkül nem lehetett gyűjtést indítani egyházi célra, és a begyűlt adományok, azok szétosztása fölött az esperes döntött. A püspök vagy zsinat nem hozhatott döntéseket az esperes kikerülésével. Erre nézve az 1707. évi nagyenyedi zsinat hozott határozatot.

Az egyházmegye hivatalos iratai, okmányai az esperes őrizetében voltak. Ezt az 1642. évi nagyenyedi zsinat rendelte el. Szintén a nagyenyedi zsinaton született meg az a határozat is, miszerint az iratok és egyéb protokollumok tárolására minden egyházmegye egy-egy kazettát, vagy ládát kellett, hogy vásároljon.<sup>25</sup>

Az 1605. évi marosvásárhelyi zsinat felszólította a püspököt, hogy az esperesek jog- és hatáskörébe ne avatkozzék, és azokat ne korlátozza.<sup>26</sup> A püspök ellenőrizhette ugyan az esperes döntéseit, de zsinati határozat nélkül azokon nem állt jogában változtatni. Hasonlóan kellett eljárni a püspökhöz továbbított fellebbezések ügyében is.

Az 1606. évi zsinat elrendelte pénzalap létesítését az egyházmegyei kiadások fedezésére, és ennek kezelését „hiteles személy” – legtöbb esetben – az esperes végezte.<sup>27</sup>

<sup>25</sup> Buzogány D. – Dáné V. – Kolumbán V. J. – Ösz S. E. – Sipos G.: *Erdélyi református zsinatok iratai I.* 2016, 140. p.

<sup>26</sup> Buzogány D. – Dáné V. – Kolumbán V. J. – Ösz S. E. – Sipos G.: *Erdélyi református zsinatok iratai I.* 2016, 33. p.

<sup>27</sup> Illyés G.: *A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és 18. században.* 1932., 183. p.

### A vizitáció

A vizitáció a református egyházban az egyházi tisztségviselőknek a fennhatósága alá tartozó gyülekezetekben tett ellenőrző látogatása volt. Már a Bibliában is találunk utalást, az ApCsel 20,18 és a Róm 1,10-13-ban, miszerint az apostolok is látogatást tettek az általuk létrehozott gyülekezetekben. Az őskeresztény egyház idejében az egyházi vezetőnek már kötelessége volt, hogy látogatást tegyen a helyi közösségekben, s ez a keresztyény egyház első 1500 évében már szokássá is vált. Luther is támogatta a vizitációt, sőt kidolgozta annak lezajlási rendjét és kérdéseket is fogalmazott, amelyeket az egyházi tisztségviselők a látogatások során feltettek.<sup>28</sup>

Arra nézve, hogy Erdélyben mikor vezették be a rendszeres esperesi vizitációt nem rendelkezünk pontos tájékoztatással. Továbbá azt sem tudjuk pontosan, hogy mikortól vezettek az esperesi vizitációkról jegyzőkönyvet. Az első vizitációs jegyzőkönyvek a 17. század közepétől maradtak ránk.<sup>29</sup>

Az esperes, akit tisztségében a püspök és a fejedelem is megerősített, jogosultságot kapott az egyházmegyéje vizitálására. Eszerint látogatást tett a joghatósága alá tartozó gyülekezetekben, ahol egyes ügyek rendezésében a világi hatalom segítségét is kérhette. A látogatása időpontját körlevélben jelezte a gyülekezetek felé. A vizitáló bizottságot három lelkipásztor: esperes, jegyző, assessor vagy director alkotta. A vizitáló bizottság érkezését nagy tisztelet fogadta. A gyülekezetet képviselők esküt tettek, majd válaszoltak a bizottság kérdéseire.<sup>30</sup>

A vizsgált korban a vizitáció a Geleji-kánonok rendelkezéseit követte.<sup>31</sup> A 88. kánon a vizitáció lebonyolításával foglalkozik, és annak lépéseit sorolja fel. Ezen látogatások alkalmával mind a lelkész, mind

<sup>28</sup> Buzogány D. – Ósz S. E.: *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere I. 1686-1807.*, 2003., 19. p.

<sup>29</sup> Kolumbán V. J.: *Népoktatás a Kükküllői Református Egyházmegyében.* 2017., 47. p.

<sup>30</sup> Ósz S. E.: *A vizitáció az Erdélyi Református Egyházban a 16-18. században.* 2017., 128-129. p.

<sup>31</sup> Buzogány D.: *A Geleji-kánonok, a Szatmárnémeti Nemzeti Zsinat végzései, A Ruber-féle egyházi törvények.* Budapest 2020. 66-68. p.

a tanító tudománya, annak szorgalma, erkölcsi élete és ruházkodása felől kellett vizsgálatot folytatni. A vizitáció során a templom, a lelkipásztori lakás, az iskola és a temető állapota is ellenőrzésre került. Ha ezekben romlást vagy hiányosságokat észleltek, felszólították a gyülekezetet azok mihamarabbi kijavítására.<sup>32</sup>

Az 1788-as évtől a vizitáció kérdőpontok alapján történt. Kónya Ferenc esperes 1788 és 1791-ben, majd Dersi János esperes 1798-ban kérdőpontokat dolgozott ki erre nézve. Ezen kérdések a vizsgált gyülekezet mellett annak lelkipásztorát és tanítóját érintették.<sup>33</sup>

A vizitáció rendszerint november 11-én – Szent Márton napján – kezdődött és február végéig tartott, sorra véve a megszokott rend szerint a falvakat. Amennyiben valamilyen oknál fogva ez a rend megbomlott – időjárási körülmények, betegség – akkor hosszabb ideig, akár évekig nem volt helye vizitációnak. A vizitáción észlelteket a juratus notarius – főjegyző – jegyzőkönyvbe vette, ebben feltüntetve a gyülekezet nevét, az időpontot, a lelkipásztor vagy lévita nevét és a presbiterek névsorát.<sup>34</sup>

Mindez bizonyításul szolgál arra nézve, hogy az esperesi hatáskör igen kiterjedt volt. Változást hozott az 1786. évi királyi rendelet, mely lényeges szűkítést tett ebben. Kivonta az egyházi bíróság hatásköre alól a kihágások nagy részét, melyek fölött polgári bíróság ítélezhetett. Az esperes, illetve az egyházmegyei törvényszék elé csak a kormányzati, canon- végrehajtási és az egyháziak fegyelmi ügyei tartoztak. Ha az egyházi tisztségviselőket komolyabb vétkek terhelte, abban a polgári bíróság volt jogosult eljárni. Ez a királyi rendelet teljesen átalakította az egyházi törvénykezést. Az esperes és az egyházmegyei törvényszék tekintélye és bírói hatalma megszűnt, minek következtében az egyház fegyelmezési ereje és tekintélye is csorbát szenvedett.<sup>35</sup>

<sup>32</sup> Buzogány D. – Ősz S. E. – Tóth L.: *A Történelmi Küküllői Református Egyházmegye Egyházközségeinek Történeti Katasztere I.* 2008., 9. p.

<sup>33</sup> Buzogány D. – Kovács M. M. – Ősz S. E. – Tóth L.: *A Történelmi Küküllői Református Egyházmegye Egyházközségeinek Történeti Katasztere IV.* 2012., 24. p.

<sup>34</sup> Imre B.: *Papok, léviták, mesterek a marosi református egyházmegyében a XVII.-XIX. Században.* 1944., 188. p.

<sup>35</sup> Illyés G.: *A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és 18. században.* 1932., 216. p.

Az egyházközségek kormányzásában és a zsinat jog- és hatáskörében is változások történtek. A gyülekezetekben megalakultak a presbitériumok, melyek ellátták a gyülekezeti kormányzást. A zsinat mellett – de tőle függetlenül – létrejött a Főkonzisztórium, mely igyekezett a zsinat fölé emelkedni, de ennek – az egyházmegyei kormányzásra nézve – nem volt átalakító hatása. A főkonzisztóriummi rendeletek az esperesre és egyházmegyére csak tanács jelleggel bírtak. A zsinatban is megmaradt az esperesek szerepe. A törvények keretein belül független és önálló hatáskörükbe sem a zsinatnak, sem a püspöknek és Főkonzisztóriumnak sem volt beleszólása.<sup>36</sup>

### Felhasznált irodalom

Buzogány Dezső – Dáné Veronka – Kolumbán Vilmos József – Ősz Sándor Előd – Sipos Gábor: Erdélyi református zsinatok iratai I., Kolozsvár, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, 2016. ISBN: 978-973-7971-99-9

Buzogány Dezső – Kovács Mária Márta – Ősz Sándor Előd – Tóth Levente: *A Történelmi Küllői Református Egyházmegye Egyházközségeinek Történeti Katasztere IV.*, Kolozsvár: Koinónia Kiadó, 2012. ISBN: 978-973-165-063-0;

Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd – Tóth Levente: *A Történelmi Küllői Református Egyházmegye Egyházközségeinek Történeti Katasztere I.*, Kolozsvár: Koinónia Kiadó, 2008. ISBN: 978-973-7605-75-7;

Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd: *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere I. 1686-1807*, Kolozsvár: A Kolozsvári Református Teológiai Intézet Egyháztörténeti Tanszékének és az Erdélyi Református Gyűjtőlevéltárnak kiadványsorozata, 2003. ISBN 973-7971-10-8;

Buzogány Dezső: *A Geleji-kánonok, a Szatmárnémeti Nemzeti Zsinat végzései, A Ruber-féle egyházi törvények*. Budapest 2020. ISBN 978-963-558-437-6

Fazakas István: *Vallás- és neveléspolitikai Erdélyben a felvilágosult abszolutizmus korában*, Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2003. ISBN: 973-8079-67-5;

Fejtő Ferenc: *II. József*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1997. ISBN: 963-7978-89-5;

<sup>36</sup> Illyés G.: *A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és 18. században*. 1932., 217. p.

Horváth Krisztina: *Protestantizmus Magyarországon a felvilágosodás korában*, In.: Sárospataki Füzetek, Sárospatak: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia, ISSN 1416-9878, 2005. IX. évf. 1. sz.;

Illyés Géza: *A református esperes és az egyházmegyei kormányzás a 17. és 18. században*, In: Református Szemle, Kolozsvár 1932/4-5;

Imre Barna: *Papok, lévíták, mesterek a marosi református egyházmegyében a XVII.-XIX. Században*, In: Egyháztörténet, Budapest, 1944;

Juhász István: *A székelyföldi református egyházmegyék*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum- Egyesület, 1947;

Kolosvári Sándor: *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Egyház - Joga*, Stein János bizománya, Kolozsvár, 1875;

Kolumbán Vilmos József: *Népoktatás a Küküllői Református Egyházmegyében*, In.: Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Non videri, sed esse*: Tanulmányok a 60 éves Buzogány Dezső tiszteletére. Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2017. ISBN: 978-606-93498-6-1;

Kovács Kálmán Árpád: *A katolicizmus terjesztése az erdélyi protestánsok között az 1760-70-es években*, In.: Egyháztörténeti Szemle, ISSN 1585-7476, 2008. IX. évf. 4. sz.;

Nemes István: *A vegyes házasságok jogi szabályozásának története az Erdélyi Nagyfejedelemségben 1841 előtt*, In.: Egyháztörténeti Szemle, ISSN 1585-7476, 2011. XII. évf. 3. sz.;

Ősz Sándor Előd: *A vizitáció az Erdélyi Református Egyházban a 16-18. században*, Kolozsvár: Babeş-Bolyai Tudományegyetem, 2017, Doktori értekezés (kézirat);

Pokoly József: *Az Erdélyi Református Egyház Története 1691-1880, III. Kötet*, (Második korszak. Erdély a Habsburg-házi királyok fennhatósága alatt 1690-1881), Budapest, 1904;

Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, 3. javított és bővített kiadás* (szerk. Dr. Ladányi Sándor), Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977.